

**YAHUDİLİKTE PESAH (FİSİH) BAYRAMI: RİTÜELLER VE SEMBOLLER BAĞLAMINDA
FENOMENOLOJİK BİR İNCELEME**
**PASSOVER IN JUDAISM: A PHENOMENOLOGICAL STUDY IN THE CONTEXT OF RITUALS AND
SYMBOLS**

Şevket ÖZCAN*

Öz

Yahudi kutsal kitabıyla bağlantılı olan ve esasında Mabed'in ziyaret edilmesini içeren ancak artık evlerle sınırlanan Pesah, II. Mabed'in yıkılışının üzerinden yaklaşık iki bin yıl geçmiş olmasına rağmen hâlâ Yahudilerin temel bayramlarından biri olma özelliğini muhafaza etmektedir. Günümüzde Pesah, Yahudilerin Musa'nın önderliğinde Mısır'dan çıkışlarının, buradaki esaretlerinden kurtulmalarının ve çöldeki seyahatleri esnasında mayasız ekmek yemelerinin anısına kutlanmaktadır. Pesah'ta Yahudiler Mısır'dan göç edenlerin hâleti ruhiyesine bürünerek ve çeşitli kuralları hayatlarına tatbik ederek, bayramın özü ve özeti olarak kabul edilebilecek olan Seder'de bir araya gelirler. Bu doğrultuda bayram hazırlığından itibaren bayram sonuna kadar söz konusu edilen ritüeller ve semboller, Pesah hikâyesine atıfta bulunmakta ve inananların göç hikâyesine benzer bir dini tecrübe yaşayarak kimliklerine sahip çıkmalarına hizmet etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Yahudilik, Pesah, Ritüel, Sembol.

Abstract

Passover, which is related to the Jewish holy book and which includes the visiting of the temple, but is now limited to houses, although it has been over two thousand years since the fall of second temple, it still remains its feature which to be one of the basic feasts of the Jews. Passover is celebrated today in memory of Jews' exodus from Egypt, under leadership of Moses, here Jews are saved from their captivity and to take unleavened bread during their journey in the desert. In the Passover, Jews come together in Seder, regarded as the essence and summary of the feast, by internalizing the mental attitude of those who emigrated from Egypt and applying various rules to their lives. In this direction, rituals and symbols mentioned from the preparation of the feast to the end of the feast refer to this story and serve to having of believers to their identity by live a religious experience similar to the story of the migration.

Keywords: History of Religions, Judaism, Passover, Ritual, Symbol.

GİRİŞ

Özel bir öneme ve forma sahip, gelenekselleştirilmiş eylemlerin ve sözlerin kasıtlı olarak tekrar edilmesi şeklinde tanımlanabilecek olan ritüel fenomeni, tatbik edildiği din bağlamında belli bir anlam kazanır. Dini ritüellerin temel özellikleri, ritüel için özel bir zaman ve mekânın tahsis edilmesi, bu zaman ve mekânın dinin geçmişteki kutsal zamanlarına ve hikayelerine atıfta bulunması, hikâyeyi özetleyen veya en can alıcı noktalara temas eden- dini inançların anlamını kavramak için çözümlenmesi gereken- sembollerin mevcudiyeti ve ritüeli gerçekleştirenlerin ilahi/kutsal olanı tecrübe etmeyi ümit etmeleridir (Ellwood&Alles, 2017, 392). Bu bağlamda öne çıkan en önemli örneklerden biri Yahudiler tarafından kutlanan Pesah ve ona ait ritüeller ve sembollerdir. Yahudilikte Sukkot ve Şavuot ile birlikte üç hac bayramından biri olan Pesah, Yahudilerin Musa'nın önderliğinde Mısır'dan çıkışlarının, buradaki esaretlerinden kurtulmalarının ve çöldeki seyahatleri esnasında mayasız ekmek yemelerinin anısına kutlanmaktadır. İbrani takvime göre Nisan'ın onbeşinci gününden başlayarak İsrail'de yedi gün, İsrail dışında sekiz gün sürmekte ve Yahudiler tarafından en fazla rağbet edilen bayram olarak nitelendirilmektedir (Hirsch, 1905, 548; Jacobs, 2997, 678; Gürkan, 2008, 166; Sherbok, 2011, 507). Bu doğrultuda Yahudi kimliğinin oluşmasına, Yahudiler arasında toplumsal bilincin gelişmesi ve birliktelik duygusuna katkı sağlayan Pesah, tarihi süreçte işaret ettiği pek çok olaydan dolayı Yahudiler tarafından kutsal kabul edilmektedir (Aydın, 2015, 336- 337). Zira bahar dönemine denk gelen Pesah, Yahudiler için ilkbaharda özgürlük yolunda bir umut mesajı olarak kabul edilmekte ve asırlar boyunca özgürlük için çekilen sıkıntıları yeni nesillere aktararak Yahudi bireylere mutluluk ve onur kazandırmaya vesile olmaktadır (Besalel, 2001, 501). Bu algı neticesinde Pesah'ın Yahudi ulusunun doğuş bayramı olması ve İsrail oğullarının tam olarak bu bayramda bir ulus haline gelmesi (Tora ve Aftara, 2007, 106) bir prototip olarak Yahudilerin belleklerinde yer almaktadır.

Esasında Pesah'ın Yahudiler için anlam ve önemini kavramak için bayram ekseninde çeşitli ritüellerin ve sembollerin işaret ettiği Yahudi tarihine odaklanmak gerekmektedir. Çünkü Yahudilik tarihi

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim Dalı, ozcan.sevket06@gmail.com

hafızasıyla/anılarıyla yaşayan bir dindir ve Yahudilerin kutsal kitabı aynı zamanda onların kutsal tarihini oluşturur (Eroğlu, 2013, 230; Firestone, 2004, 152). İlk olarak burada yapılması gereken, Yahudi kutsal metinlerinde Pesah'ın nasıl yer aldığını ortaya koymak ve sonrasında bayramın anahtar fenomenlerini, ritüellerini ve sembollerini ele almaktır.

1. Yahudi Kutsal Metinlerinde Pesah (Fısıh)

Türkçe'de Fısıh olarak ifade edilen İbranice kökenli "Pesah" kelimesi, üzerinden geçmek, es geçmek, geçmek ve atlamak gibi anlamlara gelir (Jacobs, 2007, 678; Besalel, 2002, 499; Sherbok, 2011, 507). Bu kelimenin olası diğer anlamı da acımak, merhamet etmek ve bağışlamaktır (Tora ve Aftara, 2007, 100). Yahudi kutsal metinlerinde Tanrı'nın İsrail oğullarının kurban kanını kapı sövelerine sürmelerini bir işaret kabul ederek, onları ilk doğanlarının ölmesi musibetinden esirgemesine atfen kullanılır (Mısır'dan Çıkış 12: 13, 23, 27; Tora ve Aftara, 2007, 107). Tevrat'taki göç anlatısına göre İsrail oğulları Mısırlıların baskı ve zulümleri altında köle olarak yaşamaktayken, Musa peygamber Firavun'dan onları serbest bırakmasını ister, ancak reddedilir. Bunun üzerine Tanrı Mısır'ın başına on bela* musallat ederek, İsrail oğullarını kölelikten kurtarma planını devreye sokar. Bu belaların sonuncusu behorların (annenin doğan ilk erkek çocuğu) Tanrı tarafından öldürülmesidir. Tanrı bu beladan kurtulma yolu olarak İsrail oğullarından birer kuzu kurbanı sunmalarını ve kanını kapı sövelerine sürerek bir işaret bırakmalarını ister. Bu şekilde Tanrı, "Bulduğunuz evlerin üzerindeki kan sizin için belirti olacaktır. Kanı görünce üzerinizden geçeceğim." (Mısır'dan Çıkış 12: 13, 27) sözünün gereğince Mısır'ın bütün insanların ve hayvanlarının ilk doğanlarını öldürürken, İsrail oğullarına zarar vermez. Gelişen olaylar üzerine Firavun İsrail oğullarını serbest bırakırken, aceleleri nedeniyle halk mayası katılmamış hamuru yanlarına alır ve yolculukları esnasında bu hamuru tüketir (Mısır'dan Çıkış 12, 13). Özetlenen bu anlatı, Pesah'ın ve bu bayramda mayasız yiyecek tüketme geleneğinin kökenini oluşturur. Bu çerçevede Pesah'ın ilkbahara denk gelen zirai bir bayram olduğu yönündeki görüşe rağmen, Yahudilik açısından asıl öneminin İsrail oğullarının Mısır'dan çıkışıyla ilgili olaylardan kaynaklandığı aşikârdır (Gürkan, 2008, 166). Çünkü Yahudi tarihindeki en büyük kurtuluş olayı budur ve hem manevi hem de fiziksel kurtuluşu ifade eder. Pesah'ın "Özgürlük Bayramı" olarak nitelendirilmesi de buna dayanır. (Morrill, 2009, 11; Blech, 2003, 193).

Tevrat'taki anlatılardan hareketle Yahudi geleneğinde Pesah ritüellerinin, Tanrı'nın İsrail oğullarını Mısır esaretinden kurtarışının sürekli hatırlatıcısı olarak yine onun tarafından düzenlendiği ve kutsal metinlerde açıklandığı görülmektedir (Jacobs, 2007, 678). Buna göre ilk Pesah'ın özünü bir kuzunun veya oğlağın boğazlanması, kanının kapı üstlerine sürülmesi ve etinin yenilmesi oluşturmuştur. İsrail oğulları da kendilerine emredildiği şekliyle ilk Pesah'ın gereklerini yerine getirmişlerdir (Mısır'dan Çıkış 12: 21- 30). İlk Pesah'tan itibaren II. Mabet dönemi boyunca Pesah'ın orijinal haliyle nerede ve nasıl kutlandığına yönelik farklı kaynaklarda çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Yeşu kitabında Gilgal'da, Eriha ovalarında konaklamış olan İsrail halkının Pesah'ı kutladığından (Yeşu 5: 10) ve II. Krallar kitabında Kral Yoşiya'nın krallığının onsekizinci yılında Kudüs'te görkemli bir kutlamanın gerçekleştirildiğinden bahsedilmektedir (II. Krallar 23: 21- 23). Talmud'ta Kral Agrippa'nın başrahibe İsrail'deki kalabalığı hesap etmesi için kurban olarak getirilen hayvanları saymasını istediği, rahibin de sunakta yakılan binlerce çift hayvan böbreği saydığı ifade edilerek, Kudüs'te bu muazzam kalabalıkla kutlanan Pesah'ın "Kalabalık Pesahı" olarak isimlendirildiği bildirilmektedir (BT, Pesachim 64b). Bu tarz bilgilere eserleri M. S. I. yüzyıl Yahudi tarihinin ilk kaynakları arasında kabul edilen tarihçi Josephus Flavius'un (37-100), II. Mabet yıkılmadan önce Kudüs'te kutlanan Pesah'taki kurban sayıları üzerinden yaptığı hesaplamalarda da- her ne kadar abartılı olduğu ifade edilse de- rastlanmaktadır (Colautti, 2002, 116-117).

II. Mabet'in yıkılışının Yahudi gelenek ve ritüellerindeki açık etkisi Pesah için de söz konusudur. Çünkü Mabet'in yıkılmasıyla kurban ritüeli - Samiriler ve Falaşalar hariç (Bağır, 2018, 168; Aykıt, 2014, 54) - sonlanmış ancak diğer Pesah gelenek ve ritüelleri önceden olduğu gibi devam etmiştir (Tora ve Aftara, 2007, 100; Jacobs, 2007, 678). Dolayısıyla Mabet döneminde, kurban ve Mabet ekserinde kutlanan Pesah, tarihi süreç içerisinde kurban olmadığı ev kutlaması şekline dönüşmüştür.

* Tanrının gücünü ve emsalsizliğini vurgulayan on bela, Firavun'un İsrailoğullarını serbest bırakmasını sağlamak için Tanrı tarafından verilmiş ve belalardan Mısırlılar zarar görürken İsrailoğulları herhangi bir zarar görmemiştir. Firavun, onuncu bela neticesinde İsrailoğullarının Mısır'dan çıkışına izin vermiştir. Dolayısıyla İsrailoğullarının on beladan kurtuluşu ve Mısır'dan çıkarak elde ettikleri özgürlük Pesah'ın dayanağını oluşturmuştur (Bkz. Tora ve Aftara, 2007, 63-69).

Kutsal metin kaynaklı Pesah aynı zamanda Hıristiyanlığın liturjisinde etkili olmuş bir bayramdır. Nitekim Yahudi kutsal metinlerine kendi kutsal kitaplarında yer veren Hıristiyanların kutsal kitabında Pesah'tan, "Pesah kutlaması" (Matta 26: 18; Markos 14: 1, İbraniler 10: 28); "Pesah Bayramı (Matta 26: 2; Luka 2: 41), "Mayasız Ekmek Bayramı" (Markos 14: 1, 12; Luka 22: 1) ve "Pesah Kurbanı" (Markos 14: 12, 14, 16; Luka 22: 8, 15) şeklinde bahsedilmektedir. Hıristiyanlık açısından İsa Mesih'in ölümünün Pesah ile ilişkisi oldukça önemlidir. Nitekim Sinoptik İncillerde Hıristiyanlık açısından İsa Mesih'in ölümüyle Pesah'ın ilişkisi ele alınmaktadır. Buna göre İsa Mesih Nisan'ın 15. günü yani Pesah'ın ilk günü çarmıha gerilmiştir ve İsa Mesih'in son akşam yemeği Pesah yemeğidir ve onun ölümünün kurtuluş ile ilgili anlamı bu yemekte açıklanmıştır (Markos 14: 22, 24). Yuhanna İncili ise, İsa Mesih'in ölümünü Nisan'ın 14. günü olarak tarihlendirip (Yuhanna 19:14) ve Sinoptik İncillerin aksine İsa Mesih'i Pesah kuzusu olarak tanımlayarak (Yuhanna 1: 29), Yahudi teolojisinden farklı bir Hıristiyan teolojisine zemin oluşturmuştur (Kutsch, 2007, 681). Bu farklılaşma (Hz.) İsa ile birlikte bir Yahudi ihya hareketi olarak ortaya çıkan ancak zamanla Yahudi dini değer ve kavramlarından uzaklaşmak suretiyle farklı bir din hüviyetine evrilen Hıristiyanlığın (Katar, 2007, 330- 331) teşekkülüne hizmet ederek, Yahudi Pesah yemeğinden gelen Ekmek-Şarap (Evharistiya) Ayini, Hıristiyanlığın Yahudilikten tevarüs ettiği bir ritüel olarak Hıristiyanların dini yaşamındaki yerini almıştır (Eroğlu, 1999, 441). Böylelikle Pesah, Hıristiyanlığın kendi liturjisini oluşturmasına katkı sağlamıştır.

Bu bilgilerden hareketle Pesah'ın Yahudi metinlerindeki kökenlerini Mircea Eliade'ın paradigma veya örnek model anlamında kullandığı şekliyle arketip kavramı bağlamında değerlendirmek mümkündür. Çünkü Eliade, bir nesne ya da bir eylemin, bir arketipi taklit ve tekrar ettiği ölçüde gerçeklik kazandığını dolayısıyla örnek bir modele sahip olmayan her şeyin anlamdan yoksun olduğunu düşünmekte ve bu modellerin mit aracılığıyla nakledildiği ve ritüeller aracılığıyla yaşatıldığı görüşünü benimsemektedir (Adıbelli, 2009, 49-59). Bu doğrultuda Pesah hikâyesinin Yahudilerin hafızalarında arketipik bir konumda yer aldığı ve makalede konu edilen ritüeller ve semboller aracılığıyla Yahudi yaşamında belli bir anlama sahip olduğu ve bu anlamı korumaya devam ettiği sonucuna varılabilir.

2. Pesah'ın Anahtar Fenomenleri

Yahudi kimliğini ve birliğini vurgulayan Yahudilik, bu kimliği ve birliği korumada etkili olan, ritüelleri telkin eden ve bunlara önem veren ritüelci/ritüelistik bir dindir. Yahudi bayramları bu ritüellerin en açık örneklerinin görülebildiği kutsal zamanlardır. Yahudiler, belki de Yahudi bayramı denildiğinde ilk akla gelen bayram olan Pesah'ta uyguladıkları ritüellerle, Tanrı'nın onları Mısır esaretinden kurtarışını hatırlayarak, ona olan bağlılıklarını ifade ederler. Bu şekilde özellikle İsrail ve Yahudi bireylerin yaşadığı Amerika, Kanada, Türkiye, Endonezya, Arjantin ve Avrupa ülkeleri gibi pek çok ülkede kimi zaman içinde bulunulan farklı ortamların etkisinin de hissedildiği ritüeller ve semboller yaşatılmaya devam edilmektedir (Morrill, 2009, 14).

Yahudiliğin mitolojik/hikâyesel boyutu Pesah ritüellerinin temel şekillendiricisi konumunda yer alırken, ritüeller de bu boyutu yaşatan bir rol üstlenmektedir. Çünkü ritüeller, mitten çıkarılan ve onunla ilişkili olan semboller kullanan ve bir modele göre tekrarlanabilen bir yapıya sahiptir (Cox, 2004, 131). Bu doğrultuda Pesah ritüelleri, yüzyıllardır İsrail oğullarının Mısır'dan çıkmaları neticesinde yaşadıkları hikâyeyi Yahudilerin manevi yaşamlarının odağına yerleştirmekte, onlara kendilerini Mısır'dan kaçmış bir kuşağın çocukları olduklarını anlatmaktadır. Bu hikâye Yahudilere özgürlüğe kutsal bir değer atfetmelerini sağlayan, köleliğin de eziyet etmenin de reddini gerektiren bir karaktere sahiptir. Bu hikâye ekseninde teşekkül eden dönüştürme ritüelleri ve ahlaki tepkilerle, göç hikâyesi uzak geçmişte yaşanmış bir olay olmaktan çıkıp yaşayan bir gerçekliğe dönüşmektedir (Armstrong, 2014, 82- 83). Çünkü ritüeller inanan açısından geçmiş ile bugün arasındaki zamansal farkı ortadan kaldıran temsili bir yöne sahiptir (Smart, 1996, 83- 84). Bu durum dinsel anlatıların yalnızca sözlü ve yazılı gelenekte kalmayarak ritüeller vasıtasıyla inananların tecrübelerinde yeniden yaşanabilir olmasının bir sonucudur (Eliade, 2001, 68). Bu itibarla Pesah'ın hazırlık sürecinde ve devamında gerçekleştirilen ritüeller açısından ön plana çıkan, ayrıca Pesah'ın derin anlamının keşfedilmesinde kilit rol oynayan "Hamets", "Matsa" ve "Seder" fenomenlerinin bayramdaki rolleri ve Yahudiler için sembolik anlamları irdelenecektir.

2.1. Pesah Diyetinin İki Kutbu: Hamets ve Matsa

Pesah, Yahudiler için yenmesi yasaklanan hamets ve özellikle yenmesi gereken matsa olmak üzere iki kutuplu ve sembolik anlamlı bir diyet gerektirir. Hamets, İsrail oğullarının Mısır'dan çıkışları sırasında mayasız hamur yemeleri anısını yaşatmak için Pesah'ta matsa yenilmesi gerektiğinden hareketle bayram boyunca yaşanan mekânlarda bulundurulması ve tüketilmesi yasak kabul edilen, ekmek, pasta, makarna

gibi un ve su ile yoğrulan mayalı yiyeceklere verilen adı ifade etmektedir (Besalel, 2002, 198; Blitz, 2008, 59; Gürkan, 2008, 244; Lange, 2000, 98).

Tevrat'taki "O yedi gün içinde yalnız mayasız ekmek yiyeceksiniz. Aranızda ve ülkenizin hiçbir yerinde mayalı bir şey görülmeyecek" (Mısır'dan Çıkış 13: 7) ve "Yedi gün mayasız ekmek yiyeceksiniz. İlk gün evlerinizden mayayı kaldıracaksınız. Kim bu yedi gün içinde mayalı bir şey yerse, İsrail'den atılacaktır." (Mısır'dan Çıkış, 12, 15) emirlerinin bir gereği olarak ortaya çıkan hamets kavramı, esasında mayalanmaya eğilimli olan buğday, arpa, kabuklu buğday, çavdar ve yulaf olmak üzere beş tahıldan oluşur. Ancak Aşkenaz Yahudiler bunlara pirinç, mısır, akdarı ve baklagilleri (Klein, 1992, 114-115; Lange, 2000, 98; Washofsky, 2010, 100; Robinson, 2000, 119; Behar, 2009, 191), Karailer yalnızca akdarıyı da dâhil ederler (Yaron vd., 2003, 179).

Yahudiliğe göre hamets yasağına uymak Pesah'ı tam anlamıyla tatbik etmede büyük önem arz ettiği için özellikle evlerin hametslerden temizlenmesine azami özen gösterilir (Behar, 2009, 201). Genellikle çocukların da dâhil edildiği bu temizlik işlemi, hem geçmişi anma ve dini sorumluluğu yerine getirme hem de çocukları ve yeni nesilleri bilinçlendirme ve onlara dinlerini öğretme işlevine sahiptir.

Pesah öncesi yapılan temizlik neticesinde hametsler yenilmek, başkalarına verilmek, yok edilmek, yakılmak veya satılmak suretiyle yaşanan yerlerden uzaklaştırılır (Blitz, 2008, 59-60). Reformistlere göre hametsler uygun şekilde uzaklaştırılabilir ancak hametsi satmak zorunlu değildir. Hametsleri saklamak ve görüntülerini kapatmakla da temizlik tamamlanmış kabul edilir (Washofsky, 2010, 102). Ayrıca hamets temizliğinin bir parçası olarak kullanılan eşyalar çeşitli şekillerde temizlenir veya değiştirilir (Gürkan, 2008, 166; Jacobs, 2007, 679). Bu çerçevede, hametsin kişinin kötülüğe olan eğilimini simgelediği dolayısıyla hamets temizliğinin, kişinin kendisini bütün kötülüklerden arındırması şeklinde sembolik bir anlam taşıdığı ifade edilmektedir (Firestone, 2004, 160).

Pesah diyetinin diğer kutbunda yer alan matsa ise, Tevrat'ın bir emri olarak yenmesi gereken ve Yahudilerin Mısır'dan çıkışları sırasında yedikleri yiyeceğin sembolüdür. Yalnızca su ve unun karışımından oluşturulan hamurun pişirilmesiyle elde edilen yiyeceği ifade etmektedir. Seder düzeninin ana unsurlarından olan matsanın yenmesi çeşitli sembolik kuralları barındırır. Buna göre Seder tepsisine hiçbir kırığı olmayan üç büyük matsa yerleştirilir. Her bir matsa Kohenler (manevi liderler), Levililer (öğretmenler) ve İsrail (genel halk) olmak üzere üç Yahudi grubu temsil eder. Bunlar Yahudi gruplar farklı özellikler taşısa da ortak amaçları doğrultusunda birlik olmalarının önemine işaret eder (Pesah Agadası, 2008, 20; Sacks, 2013, 6).

Matsa, Yahudilerin kölelik ve özgürlüğü elde ediş dönemlerine yönelik anlamlar taşıdığı için (Blitz, 2008, 63; Jacobs, 2007, 679; Robinson, 2000, 119) modern dönemde pek çok aile hala siyasi açıdan tutsak olduklarını hatırlatmak için tepsiye dördüncü bir matsa koyar ve bu matsa "Birlik Matsası" veya "Ümit Matsası" olarak isimlendirilir (Dosick, 1995, 169). Karailer için de matsa Seder'in önemli bir parçasıdır ve kendi geleneksel matsa yapma tarzına sahiptirler (Yaron vd., 2003, 180-181).

Sembolik anlamları açısından hamets ve matsaya bakıldığında Pesah boyunca hametsten uzak durarak matsa tüketmek, Tanrı'nın emrine itaatin yanında, mayanın hamuru kabartması gibi insanın da kibirlenerek alçakgönüllülüğü unutmaya meyilli olduğuna, dolayısıyla kişinin kendisini hem somut mayalardan hem de kendi egolarından arındırması gerektiğine işaret etmektedir (Firestone, 2004, 160; Pesah Agadası, 2008, 3). Matsanın özgürlüğün simgesi olması nedeniyle hametsten uzak durmak ise, Yahudilerin kendilerini özgürlükten uzaklaştıracak her şeye karşı tahammülsüzlüklerinin bir sembolü olarak kabul edilmektedir (Blech, 2003, 197). Bu çerçevede Pesah diyeti, bir taraftan geçmişte yaşanan olumsuzluklara ve Tanrının yardımıyla gerçekleşen kurtuluşa işaret ederken, diğer taraftan günümüzde de Yahudilerin Tanrının emrine bağlılıklarını ve özgürlüğün yine onun tarafından gerçekleşeceğine olan inançlarını ifade etmektedir.

2.2. Pesah Sederi ve Ana Mitsvaları

Geçmişten günümüze yemek, hangi kültürden ve dinden olursa olsun insanların çeşitli vesilelerle bir araya gelmek suretiyle neşelerini, kederlerini ve anılarını paylaşarak birlikteliklerine güç kattıkları ve birbirlerine destek oldukları hem dini hem de kültürel bir fenomendir. Yahudilik söz konusu edildiğinde en temel ritüel ve Pesah'ın alametifarikası olarak Seder ön plana çıkmaktadır. Tarihi süreçte Mabet ve kurban eksenli Pesah ritüellerinin ev ve Seder etrafında gerçekleştirilmeye başlanması ve halen bu şekilde devam ediyor olması da bir yemek düzenini ifade eden Seder'in Yahudilik açısından önemini ortaya koymaktadır.

Kelime anlamı "düzen" olan Seder, İsrail'de Pesah'ın ilk gecesi, İsrail dışında ilk iki gecesi evlerde bütün aile fertlerinin katılımıyla belli bir düzen çerçevesinde gerçekleştirilen "dini yemek töreni ve sofrası"

için kullanılan özel bir kavramdır (Dosick, 1995, 197; Robinson, 2000, 121; Jacobs, 2007, 678). Bu tören Tevrat'ta "O gün oğullarınıza, 'Mısır'dan çıktığımızda RAB'bin bizim için yaptıklarından dolayı bunları yapıyoruz' diye anlatacaksınız." (Mısır'dan Çıkış 8: 13) şeklinde yer alan Yahudi ebeveynlerin, Tanrı'nın yardımıyla atalarının Mısır'dan çıkışlarını çocuklarına öğretmeleri emrine ve Mabet döneminde kesilen Pesah kurbanlarının aile içerisinde yenmesi telkinine (Mısır'dan Çıkış 12) dayanmaktadır (Jacobs, 2007, 678; Besalel, 2002, 572; Sherbok, 2011, 508). Bu doğrultuda Tevrat'ta "Siz, oğullarınız, kızlarınız, erkek ve kadın köleleriniz, kentlerinizde yaşayan Levililer, yabancılar, öksüzler, dullar bu bayramda (Pesah) hep birlikte sevineceksiniz." (Yasa'nın Tekrarı 16: 14) emrinin gereği olarak Seder sofrası düzenlenir. Bu yemeğin amaçlarından biri Yahudilere asıl özgürlüğün hayattan kaçmak değil, onu kutsal hale getirmek olduğunu öğretmektir (Pesah Agadası, 2008, 134; Behar, 2009, 214).

Mabet döneminde kurban ekseninde gerçekleştirilen Pesah'ın Mabet'in yıkılışıyla Seder etrafında şekillenmesi belli bir süreçte gerçekleşmiştir. Bu süreçte kurban olmaksızın geçmiş ile güçlü ilişkileri devam ettirmek isteyen Yahudi rabbilerin etkisi büyüktür (Besalel, 2002, 572). Nitekim Seder ritüeli ile ilgili ilk bilgiler Talmud'ta yer almaktadır. Bu bağlamda özgürlüğün sembolü olarak İsrail'deki en fakir kimsenin arkasına yaslanmadan yemeği yememesi gerektiği, yemekte dört kadeh şarap içilmesi (BT, Pesachim 10: 1) ve "Niçin bu gece diğer gecelerden farklıdır?" tarzında Seder sofrasında sormaları için çocuklara öğretilmesi gereken sorular ve çocukların zihinsel kapasitelerine göre verilmesi gereken cevaplar (BT, Pesachim 10: 4) Talmud'ta temas edilen başlıca konular arasındadır. Dolayısıyla Talmud'ta Seder ile ilgili yer alan bilgiler günümüzde Yahudilerin Seder törenlerine kaynak teşkil etmektedir (Bokser, 1984, 1). Bu noktada Seder'in teşekkülünde üç unsurun etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bunlar, Seder'e dolaylı olarak işaret ettiği kabul edilen kutsal kitap, genelde Yahudilerin özelde rabbinik otoritelerin Mabet'e bağlı temel kültürel unsurların inanç açısından devamını sağlamaya ve Hıristiyan otoritelerin baskısı altında kendi kimliklerini korumaya yönelik amaç ve gayretleri ile Helenistik sohbet ve şölen geleneğinin etkisidir (Bokser, 1984, 12; Besalel, 2002, 572).

Yahudilik açısından Seder, önemi nedeniyle sinagoglar yerine evlerde kutlanan, bütün Yahudi ailelerin tam bir dikkatle kutlamaya katılmasını gerektiren ve Yahudilerin kolektif hafızasını koruma ve geleceğe taşıma sorumluluğu taşıdığı için çocukları da içeren çeşitli ritüeller ve semboller bütünüdür. (Behar, 2009, 194). Bu özellikleri dolayısıyla ritüellerin gerektirdiği kurallara uymada azami titizlik gerektiren Seder, özellikle çocuklara hitap edecek şekilde, törende okunacak duaları ve takip edilmesi gereken kuralları anlatan ve aynı zamanda Yahudi tarihinde en fazla basılan kitap olma özelliği taşıyan "Agada" adında bir dua kitabına sahiptir (Pesah Agadası, 2008, 18; Blech, 2003, 194). Bu özellikleriyle Seder için bir dua kitabının mevcut olması da, Yahudilik açısından törenin önemini ve özellikle çocukları törene dâhil etme gayretini göstermektedir.

Pek çok kuralı içerisinde barındıran Seder'in ana mitsvaları; Matsa yemek, Mısır'dan çıkışı anlatmak, Dört kadeh şarap içmek, Maror (acı otlar) yemek ve tanrıya övgüler içeren dualar okumaktır. Seder töreninde yapılan her bir fiziksel davranış, derin öneme sahiptir ve Seder'in gerçekten anlamlı ve dini bir tecrübe haline alabilmesi için kuralların gerektirdiği şekilde yerine getirilmesine özen gösterilmelidir (Pesah Agadası, 2008, 17). Bu doğrultuda Seder'de kullanılan bütün objeler Yahudilerin Mısır'daki esaretini ve Tanrı'nın onları kurtarışını hatırlatan ve Mabet dönemindeki Pesah kutlamalarına işaret eden önemli sembollerdir (Sherbok, 2011, 508). Dolayısıyla Pesah'ın özü ve özeti olarak kabul edilebilecek olan Seder'i daha iyi kavrayabilmek ve ritüellerin sembolik anlamlarını keşfedebilmek amacıyla bu törenin ana mitsvalarını incelemek yerinde olacaktır.

* Pesah Seder'inde İsrail oğullarının Mısır'dan çıkışlarıyla ilgili olayları anlatan bu kitap, kelime olarak "mit" ve "anlatım" anlamlarına gelir. Mısır'dan çıkışla ilgili kutsal kitaptan alıntılar, rabbinik yorumları ve düzene uygun olarak Seder'in uygulanışını ihtiva eder. Yahudilerin köleliğini ve özgürlüğünü anlatmak için Seder esnasında kullanılan yiyeceklerin, objelerin ve sembollerin anlamlarını açıklar. Tanrı'nın İsrail oğullarını Mısır'dan çıkarmasını bir mucize olarak anlatan dua şarkıları ve ilahileri içerir. İlk hali Tanaim dönemine kadar uzanan Agada'nın basılmış en eski versiyonu onuncu yüzyıl olarak tarihlenen Saaida Gaon'un (882-942) dua kitabına dayanır. On beşinci ve on altıncı yüzyıllara dayanan ve farklı toplumlardaki özgün gelenekleri yansıtan Agada'nın pek çok farklı versiyonu varlığını korumuştur. Yüzyıllar boyunca Yahudiler Agada'nın ruhuna uygun olarak, tarihi süreç içerisinde özgürlük temasına dayalı ilgi, beklenti ve ihtiyaçlarını da bu kitaba ilave etmişlerdir. Hatta son dönemlerde kadınların eşitlik mücadelesini yansıtan "Towards Freedom: A Feminist Haggadah for Men and Women" (Özgürlüğe Doğru: Erkekler ve Kadınlar İçin Feminist Bir Agada" (1995) tarzında Agada kitapları kaleme alınmaktadır (Bkz. Dosick, *Living Judaism*, 167-168; Pesah Agadası, 2003, 18; Tabory, 2008, 1). Bu çalışmada ise Gözlem Yayıncılık tarafından yayımlanan Pesah Agadası (2008) adlı kitap esas alınmaktadır.

2.2.1. Matsa Yemek

Seder’de kullanılan ritüel objeleri Yahudilerin Mısır’daki hayatlarından ve buradan çıkışlarından hareketle Yahudi kimliğinin karakteristiğine yönelik derin anlamlar taşıyan önemli simgelerdir. Seder’de bu objelerin yer alması, törenin Yahudi kimliğini ve geçmişini hatırlatma ve yaşatmadaki rolüne işaret etmektedir. Bu bağlamda matsa yemek, Pesah’ın ve Seder’in en önemli uygulamalarından biri olarak ön plana çıkmaktadır.

Yahudilerin göç esnasında mayasız ekmek yemeleri anısına matsa yenmesi, Seder’in en anlamlı aşamasıdır. Bu aşamada herkes, üç matsa alır, ortadaki matsayı ikiye bölerek bir parçasını iki matsanın arasına, diğer parçayı da afikoman (yemeğin sonunda yenen matsa parçası) olarak masa örtüsünün altına yerleştirir. Saklanan afikoman çocuklar tarafından bulunmaya çalışılır ve bulduklarında kendilerine hediye sözü verilir (Pesah Agadası, 2008, 28; Behar, 2009, 212, 220; Jacobs, 2007, 678). Bu onların dikkatini çekmeye ve ilgilerini canlı tutmaya yöneliktir. Çünkü günümüzde Yahudiler için geleceğin en büyük zorluklarından biri, üçüncü bin yılda yaşayacak Yahudilerin bağlılıklarını sağlayabilecek şekilde inançlarını yeterince çekici kılabilmektir (Sherbok, 2011, 178). Matsanın bölünmesi İsrail oğullarının geçişine imkân vermek için Kızıldeniz’in ikiye ayrılmasını hatırlatırken, afikoman’ın bir bez veya havluya sarılarak küçük çocuğun omzunda taşınması, Yahudilerin Mısır’dan çıkışları sırasında mayasız hamur teknelerini omuzlarında taşımalarını (Mısır’dan Çıkış 12: 34) anmak ve bu duyguyu yeniden yaşamak amacıyla yapılmaktadır (Pesah Agadası, 2008, 28-29).

Matsa üzerine yapılan yorumlara göre Mısır’dan çıkış yalnızca kölelik, tutukluluk ve kısıtlama gibi dışsal güçlerden fiziksel olarak özgür olmayı değil aynı zamanda kötü eğilim, heves ve ihtiraslar gibi içsel sıkıntıları aşmayı ifade eder. Dolayısıyla matsa yiyen bir Yahudi, bu tecrübeyi içselleştirerek hayatına tatbik etme imkânına sahip olur (Zaslow, 2017, 4).

2.2.2. Mısır’dan Çıkışı Anlatmak

Yahudilik anılarıyla yaşayan bir din olduğu için, anıları çocuklara anlatmada ve onların benimsemelerini sağlamada Seder önemli bir yere sahiptir. Genel olarak Seder’deki tüm uygulamalar bu amaca matufken özellikle Mısır’dan çıkış süreciyle birlikte Yahudilerin yaşamını anlatan Agada kitabının okunması ayrı bir konumda yer alır. “Çocuklarınıza anlatacaksınız.” (Mısır’dan Çıkış 8: 13) emrinin bir gereği olarak yerine getirilmesi gereken bu mitsva, Seder akşamında şarap kadehlerinin doldurularak aile reisinin önderliğinde Agada’nın okunmasıyla gerçekleştirilir. Burada dillendirilen “Bu yıl buradayız. Gelecek yıl ise Erets-Yisrael’de (İsrail Toprağı) olacağız. Bu yıl köleyiz. Gelecek yıl ise Erets-Yisrael’de özgür insanlar olacağız.” (Pesah Agadası, 2008, 30) ifadeleri Pesah’ın Yahudiler tarafından özgürlüğün sembolü olarak kabul edildiğini ortaya koymaktadır. Bu anlayış Talmud’ta yer alan birçok önemli olayın gerçekleştiği Nisan ayında Yahudilerin Mısır’dan çıktıklarına ve yine bu ayda özgürlüklerine kavuşacaklarına dair ifadelere dayanmaktadır (BT, Rosh Hashanah 11a.)

Agada ister İbranice ister iyi bilinen herhangi bir dilde olsun, kelimesi kelimesine ve gülüşler ve alaylarla değil, bir kutsiyet ve neşe havasında okunmalıdır (Behar, 2009, 212). Yahudilerin Mısır’dan çıkışıyla ilgili her türlü sohbeti gece boyunca sürdürmek asıl amaç olduğundan Seder’in gerçek ideali, Agada metnini okumak değil metnin bu tür sohbetleri başlatmasıdır. Agada okunmadan önce Seder tepsisini veya matsayı tutmak ve ihtiyacı olanların rahatça gelebilmeleri için sokak kapısını açık bırakmak gelenektir. Çünkü Seder’in amaçlarından biri de bir Yahudi evinin her zaman açlara, yalnızlara ve misafirlere açık olduğunu göstermektir (Pesah Agadası, 2008, 30; Sacks, 2013, 9). Bu hareket de Yahudilerin kimliklerinin temel özelliklerini ortaya koyucu ve yeni nesillere aktarıcı bir özelliğe sahiptir.

Seder’deki düzen, çocuklar veya onlar yoksa yetişkinler tarafından sorulan dört soruyu, on bela listesini ve Pesah kurbanının önemine dair açıklamayı içerir (Robinson, 2000, 121). Bu bağlamda sorulması gereken dört soru o kadar önemlidir ki, bir kişi tek başına Seder yapıyorsa bile bu soruları sormalıdır (Blitz, 2008, 64). Talmud kaynaklı dört soru şöyledir: Bu gece, diğer gecelerden ne şekilde farklı ki; “Her gece bir kez bile bandırmazken, bu gece iki kez bandırıyoruz?”, “Her gece hamets veya matsa yerken, bu gece sadece matsa yiyoruz?”, “Her gece çeşit çeşit yeşillikler yerken, bu gece maror yiyoruz?” ve “Her gece ister oturarak ister yaslanarak yer ve içerken; bu gece hepimiz sola yaslanıyoruz?”. (BT, Pesachim 10: 4; Pesah Agadası, 2008, 34; Behar, 2009, 221). Yetişkinlerin dört soruya, sembollerin derin anlamlarına uygun olarak “Diğer bütün gecelerde...” şeklinde başlayan cevapları doğrultusunda Yahudi kimliğini daha anlamlı hale getirmeyi sağlayarak gelecek nesillere aktarmaya vesile olan Seder’de çocuklara özel ilgi gösterilmesi, Mısır’dan çıkış esnasında behorlar’ı öldürme niyetine atfen “Çocuklarınıza bu denli göz dikilmesi

yüzünden bizler de çocuklarımızın 'bizim' çocuklarımız olarak kalmasına bu kadar önem vermekteyiz" anlamı taşımaktadır (Pesah Agadası, 2008, 36). Mısır'dan çıkış hikâyesinin geçmişte olup biten bir hikâye değil bütün Yahudi neslinin hikâyesi olarak görülmesi gerektiğinden hareketle (Washofsky, 2010, 106) bu uygulamalar Yahudiler için eğitimin önemini ve özellikle ebeveynlerin çocuklarının eğitimindeki rolünü vurgulamaktadır.

2.2.3. Dört Kadeh Şarap İçmek

Seder'de geçmişin anlam ve önemine uygun olarak ve kurtuluşun sevincini idrak ederek ritüelleri uygulamak esastır. Bu bağlamda Seder'in farklı aşamalarında toplamda dört kadeh içilen şarap önemlidir. Yahudiliğe göre aşırıya kaçmadan şarap içmek mutluluğun sembolü olarak kabul edildiği için şarap Seder'deki yerini almıştır. Şarabın Seder'de yer almasının anlamı üzerine yapılan yorumlarda, dört kadeh şarabın tanrının İsrail oğullarını Mısır'dan çıkarırken kullandığı ve Tevrat'ta yer alan "Sizi çıkaracağım", "Sizi kurtaracağım", "Sizi özgür kılacağım" ve "Sizi kendi halkım olarak alacağım" şeklindeki dört ifadeye atıfta bulunduğu görüşü ağırlık kazanmaktadır (Mısır'dan Çıkış 6: 6-7; Pesah Agadası, 2008, 19; Blitz, 2008, 63). Buna göre Yahudiler, içtikleri her kadeh şarap ile tanrının atalarına verdiği müjdelerin sevincini yaşamaktadırlar. Hatta Karailer ritüele verdikleri önem gereğince özel şarap üretmektedirler (Yaron vd., 2003, 184).

Bu bağlamda önemli bir konu da Seder sofrasında yiyip içerken sola doğru yaslanmaktır. Çünkü şarap içmek ve mantsa yemek gibi ritüelleri gerçekleştirirken sol tarafa doğru hafifçe yaslanmak Pesah mitsvalarındandır. Bu nedenle Seder'de sol yanlarına yaslanmadan şaraplarını içenlerin bu hareket eşliğinde yeniden şarap içmeleri gerekir (BT, Pesachim 108a). Bu hareket, Yahudilere artık köle olmadıklarını ve zenginler gibi yemeklerini rahat bir şekilde yeme hakkına Pesah'ta kavuştuklarını hatırlatır. Dolayısıyla Yahudi literatüründe ümidin en büyük simgesi olarak nitelendirilmektedir (Pesah Agadası, 2008, 19; Sacks, 2013, 5). Ancak reformistler eski bir Helenistik gelenek olduğu ve günümüzde özgürlüğü ifade etmediği düşüncesinden yola çıkarak bu hareketi zorunluluk olarak görmezler (Washofsky, 2010, 104).

2.2.4. Maror (acı otlar) Yemek

Seder'de, maror kapsamındaki yiyecekler yoluyla Mısır'dan çıkış esnasında yaşanan sıkıntı ve acıların inananlar tarafından hatırlanması ve tecrübe edilmesi amaçlanır. Genel olarak acı otları ifade eden maror, yaban turpu gibi bitkiler olarak belirlenmiştir (Pesah Agadası, 2008, 21; Sacks, 2013, 6). Seder'e iştirak edenler, evin reisinin "Bizi emirleriyle kutsayan ve bize maror yenmesi üzerine emir veren, Eorenin Kralı, Sen, Tanrı'mız Aşem; Mübareksin." anlamındaki berahayı söylemesinden ve "Amen" cevabından sonra maroru sola yaslanmaksızın yer. Bu esnada İsrail oğullarının kölelikleri sırasında Mısır'da çektikleri acıları hatırlamak esastır (Pesah Agadası, 2008, 132; Behar, 2009, 214).

2.2.5. Tanrı'ya Övgüler İçeren Dualar Okumak

Seder, Yahudi yaşamının vazgeçilmez unsurlarından olan dua ile başlar ve son bulur. Nitekim tören, Pesah'ın kutsiyetini ifade eden ve şarap eşliğinde yapılan Kiduş duası ile başlar (Pesah Agadası, 2008, 23-26; Behar, 2009, 211- 217). Bu şekilde Tanrı'nın bayramı Yahudilere hediye etmesine duyulan minnettarlığı ifade eden kutsamalarla Seder başlamış olur (Jacobs, 2007, 679; Sacks, 2013, 15).

Seder için en önemli dualardan birisi de Tanrı'ya övgüleri içeren Alel duasıdır. Bu bağlamda Mabet dönemi kurban işlemi esnasında okunan Mezmurlar, 115- 118 arasındaki bölümleri okumaya özen gösterilir. Bazı yerlerde peygamber İlyas için de bir bardak şarap doldurup masaya koyma ve dua okunurken kapıyı açma geleneği vardır (Pesah Agadası, 2008, 146; Behar, 2009, 228). Çünkü Yahudilikte Mesih'in müjdecisi olarak kabul edilen İlyas'ın (Sarıkcıoğlu, 1997, 88) bir Pesah akşamı Mesih'in geldiğini ilan edeceğine inanılmakta ve bu nedenle İlyas'ın içeri girebilmesi için sokak kapısı açık bırakılmaktadır (Sherbok, 2011, 508; Jacobs, 2007, 679). Dua sonunda Tanrı'ya bayramı ruhuna uygun şekilde tamamlaması için dua edilir. Ayrıca Seder'in sonunda "Gelecek yıl, inşa edilmiş Yeruslayim'de" dileğinde bulunulur (Pesah Agadası, 2008, 163; Washofsky, 2010, 107- 108). Böylelikle bu aşamada Yahudilerin -özellikle Ortodoksların- özgürlüğün ve kurtuluşun simgesi olarak gördükleri Mesih ve Kudüs idealleri ve bunlara yönelik ümitleri dillendirilmektedir.

Buraya kadar zikredilen dört ana mitsvanın yanında Seder'de Pesah açısından önemli çeşitli ritüel objeleri bayramda önemli rollere ve sembolik anlamlara sahiptir. Mabet döneminde kesilen kurbanın anısını yaşatan kuzu kolu, Yahudilerin söz konusu zamandaki gözyaşlarını temsil eden kereviz yaprağı, elma ve hurma gibi farklı yiyeceklerin karışımıyla elde edilen ve çamura benzediği için İsrail oğullarının Mısır'da harç ve çamur içinde çalıştıkları zor zamanlarını hatırlatan yiyecek bunların başlıcalarıdır (Pesah Agadası,

2008, 20- 21). Bu objeler aracılığıyla hem damaklarda hem de zihinlerde tezahür eden maddi ve manevi lezzetlerle Yahudilerin kolektif hafızasını yaşatmanın amaçlandığı düşünülebilir.

Yahudiler arasında Seder ile ilgili dini, sosyal ve kültürel açılardan farklılıklar yaşansa da (örneğin kurban geleneğini devam ettiren Karailerin Seder kuralları ve ritüelleri hakkında bkz. Yaron vd., 2003, 182; Arık, 2005, 48), onların Seder'in ifade ettiği derin anlam üzerinden ittifak ettiğini söylemek mümkündür. Bu anlam rabbi Simon Jacobson'un (1956-) şu sözünde ifadesini bulabilir: "Seder, duygusal ve manevi özgürlüğü tecrübe edebilen kişisel aşkınlığa eriştiren araçları sağlar. Dolayısıyla Seder, bir Yahudinin hayatının bir fotoğrafı, aklının küçük bir evreni ve ruhunun bir yansımasıdır." (Jacobson, 2018). Bu şekilde Yahudiler tarafından Seder, Yahudi kimliği ve özgürlüğünün sembolik ifadesinin zirve noktası olarak değerlendirilmektedir.

Genel olarak Pesah'a hayat veren ve gelecek kuşaklara taşıyan Seder'e ait ritüeller ve semboller, Yahudi hafızasına dayanan, Yahudilerin dini tecrübeleriyle yeniden yaşam bulan ve onların zihinlerinde yeni ufuklar açıcı ve geleceğe yönelik ümitlerini besleyici bir karaktere sahiptir. Bu bağlamda Seder'in ifade ettiği düzen kavramının Yahudiliğin özgürlük anlayışının temelini oluşturduğu söylenebilir. Çünkü Yahudiliğe göre düzenli bir toplum oluşturmak ve bütün bireylere Tanrı imajıyla yaratıldığı anlayışla davranmak, Tanrı'nın evreni düzenli yaratma işine ortak olmak anlamına gelmektedir. Düzen özellikle bireylerden bir toplum teşekkül etmeye yararken, Seder gecesi de Yahudilerin geçmiş ile bağ kurmasını sağlayan ve bu bağı genç nesillere aktaran bir düzeni yansıtmaktadır (Sacks, 2013, 15). Bu doğrultuda bütün Yahudi gelenekleri gibi Pesah'ta da maddi (dışsal) ve manevi (içsel) olmak üzere iki boyut mevcuttur. Pesah ritüellerinde kullanılan objeler, semboller ve çeşitli davranış biçimleri bayramın maddi yönü iken, Yahudilerin Mısır'daki kölelikten kurtulmalarını anmak, geçmiş ile bağ kurarak Yahudi atalarının tecrübelerini deneyimlemek ve özgürlüğün önemini kavramak ise manevi yönü oluşturmaktadır.

SONUÇ

Yahudilik, Yahudi kimliğini önemseyen ve bütün ritüel, sembol, kurum ve kuruluşlarıyla bu kimliği en azından efradını cami ayyarını mâni özellikleri bakımından muhafaza etmeye gayret eden ve bu özelliğiyle dünya dinleri arasında temayüz eden bir dindir. Bu açıdan Yahudi bayramları bu amaca hizmet eden pek çok ritüeli ve sembolü içinde barındıran kutsal zaman dilimleridir. Bu itibarla Pesah, Yahudi hafızasını koruma ve gelecek nesillere aktarma da gördüğü önemli işlev nedeniyle Yahudi bayramlarının en kutsalı olmasa da en fazla rağbet göreni olarak kabul edilmektedir. Bu makalede söz konusu edilen ritüellerin ve sembollerin temel karakteristiği bu anlayışın haklılığını ortaya koymaktadır.

Pesah'ın kökeni Yahudilerin Mısır'dan çıkışını anlatan kutsal metin temelli göç hikâyesine dayandığı için, bayram hazırlığından itibaren bayram sonuna kadar söz konusu edilen ritüeller ve semboller bu hikâyeye atıfta bulunmakta ve böylelikle inananların göç hikâyesine benzer bir dini tecrübe yaşayarak kimliklerine sahip çıkmalarını amaçlamaktadır. Bu durum dinin özellikle hikayesel/mitolojik, tecrübi/duygusal ve ritüel/pratik boyutları arasındaki karşılıklı ilişkiyi açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Buna göre Yahudiler için Pesah, yalnızca atalarının geçmişte yaşadığı bir hikâye değil, ritüeller ve sembolleri aracılığıyla onların yaşamında hayat bulan ve farkındalıklar yaratan dönüştürücü özelliğe sahip bir bayramdır. Bu bağlamda ritüelleri ve sembolleri ile Seder'i, Pesah'ın özü ve özeti olarak kabul etmek mümkündür.

Yahudi kimliğini muhafaza etmeyi amaç edinen Pesah'ın bu amaç doğrultusunda eğitim ve çocuk konularına yönelik vurguları da dikkat çekicidir. Pesah süresince eğitim ve çocuk konuları Yahudi kimliği için temel alanlar olarak kabul edilmekte ve gerçekleştirilen ritüellerin derin anlamlarında bu konular her daim önemini korumaktadır. Nitekim Seder, sofrada çocuklar tarafından yöneltilen sorular etrafında da şekillenmektedir. Bu durum Yahudilerin genel eğitim anlayışına da örnek teşkil etmektedir.

Yahudiler tarafından Pesah'ın özgürlük ile ilgili yönü ön plana çıkarılmakta ve yaşanan olumsuzluklar karşısında Pesah hikâyesi ve onu hatırlatan ritüeller ve semboller belleklerinde bir "Yahudi Ümidi" olarak yerini korumaktadır. Bu nedenle tarihi olaylar Yahudiler tarafından bu açıdan yorumlanmakta ve bu ümidin yegâne gerçekleştiricisi olarak tanrıya sadakat ve bağlılık ifade edilmektedir.

Sonuç olarak Pesah'taki ritüeller ve semboller aracılığıyla Yahudiler yaşadıkları tecrübeler sayesinde çeşitli baskı ve zulümlere maruz kalan diğer insanlara yönelik empatik tavır geliştirmelerine yardımcı olan/olabilecek önemli bir tecrübe altyapısı kazanır/kazanmalıdır. Aynı şekilde din bilimcileri için bu tecrübe, özellikle empati yöntemini kullanmak suretiyle Yahudilerin dini inanç dünyasını daha kapsayıcı tarzda kavrama imkânı taşır. Bunun için hem inananlara hem de araştırmacılara düşen en önemli görev ritüelleri ve sembolleri yüzeysel değil derin anlamlarına odaklanarak benimsemek veya incelemektir.

KAYNAKÇA

- Adıbelli, Ramazan (2009). *Mircea Eliade ve Din: Mircea Eliade'nin Din Bilimi Çalışmalarının Metodolojik Açından Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arık, Durmuş (2005). Türk Yahudiler: Kırım Karaileri. *Dini Araştırmalar*, Cilt 7, Sayı 21, ss. 27-50.
- Armstrong, Karen (2014). *Mitlerin Kısa Tarihi*. Çev. Dilek Şendil, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Aydın, Mahmut (2015). *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi: Tarih, İnanç, İbadet*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Ayıkıt, Dursun Ali (2014). Falaşalar ve Etiyopya Yahudileri. *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt 11, Sayı 2, ss. 36- 60.
- Bağır, Muhammed Ali (2018). Günümüz Samirilerinde Dini Hayata Dair Bazı Uygulamalar. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 20, Sayı 37, ss. 152- 181.
- Behar, Rabi Nisim (2009). *Dini Uygulama Rehberi (El Gid Para El Pratikante)*. Çev. Mordehay Yanar, İstanbul: Gözlem Yayıncılık.
- Besalel, Yusuf (2001). *Yahudilik Ansiklopedisi*. C. 1, İstanbul: Gözlem Yayıncılık.
- Besalel, Yusuf (2002). *Yahudilik Ansiklopedisi*. C. 2, İstanbul: Gözlem Yayıncılık.
- Blech, Rabi Benjamin (2003). *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*. Çev. Estreya Seval Vali, İstanbul: Gözlem Yayıncılık.
- Blitz, Shmuel (2008). *Bayramlar Kitabım*. Çev. Moşe Farsi, İstanbul: Gözlem Yayıncılık.
- Bokser, Baruch M. (1984). *The Origins of the Seder: The Passover Rite and Early Rabbinic Judaism*. London: University of California.
- Colautti, Federico M. (2002). *Passover in the Works of Josephus*. Leiden, Boston, Köln: Brill.
- Cox, James L. (2004). *Kutsal İfade Etmek: Din Fenomenolojisine Giriş*. Çev. Fuat Aydın, İstanbul: İz Yayınları.
- Dosick, Wayne (1995). *Living Judaism: The Complete Guide to Jewish Belief, Tradition and Practice*. New York: Harper Collins.
- Eliade, Mircea (2001). *Mitlerin Özellikleri*. Çev. Sema Fırat, İstanbul: Om Yayınevi.
- Ellwood, Robert S.- Alles, Gregory D. (2017). *The Encyclopedia of Religions*. New York: Facts on File.
- Hirsch, Emil G. (1905). Passover. *The Jewish Encyclopedia* (c. 11, ss. 548- 556). Ed. Isidore Singer, New York, London: Funk and Wagnals Company.
- Eroğlu, Ahmet Hikmet (1999). Ekmek-Şarap Ayini (Evharistiya) Konusunda Katolikler ve Protestanlar Arasındaki Anlayış Farklılıkları. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 39, Sayı 1, ss. 439- 453.
- Eroğlu, Ahmet Hikmet (2013). Kutsal Zaman. *Dinler Tarihi* (ss. 207- 234). Ed. Ahmet Hikmet Eroğlu, Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları.
- Firestone, Reuven (2004). *Yahudiliği Anlamak: İbrahim'in/Avram'ın Çocukları*. Çev. Çağlayan Erendag- Levent Kartal, İstanbul: Gözlem Yayıncılık.
- Gürkan, Salimle Leyla (2008). *Yahudilik*. İstanbul: İsam Yayınları.
- Jacobs, Louis (2007). Passover. *Encyclopedia Judaica (Second Edition)*. C. 15, ss. 678- 680). Ed. Fred Skolnik, London: Macmillan Reference.
- Jacobson, Simon (2018). The Seder Plate: A Microcosm of Your Psyche. Erişim: 24 Haziran 2018. https://www.chabad.org/kabbalah/article_cdo/aid/2546858/jewish/The-Seder-Plate-A-Microcosm-of-Your-Psyche.htm.
- Katar, Mehmet (2007). Tevhitten Teslise Geçiş Sürecinde Hristiyanlık (Bir Yahudi İhya Hareketi Olarak Başlayan Hristiyanlığın Evrensel Bir Din Haline Geliş Öyküsü). *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt 20, Sayı 3, ss. 330- 339.
- Klein, Isaac (1992). *A Guide to Jewish Religious Practice*. New York: KTAV Publishing.
- Kutsch, Ernst (2007). Passover in the New Testament. *Encyclopedia Judaica (Second Edition)*. C. 15, s. 681, Ed. Fred Skolnik, London: Macmillan Reference.
- Lange, Nicholas de (2000). *An Introduction to Judaism*. Cambridge: Cambridge University.
- Morrill, Ann (2009). *Easter, Passover and Other Spring Festivals*. New York: Chelsea House.
- Pesah Agadası* (2008). Haz. Moşe Farsi, İstanbul: Gözlem Yayıncılık.
- Robinson, George (2000). *Essential Judaism: A Complete Guide to Beliefs, Customs and Rituals*. New York: Packet.
- Sacks, Jonathan (2013). *Rabbi Jonathan Sacks's Haggadah: Hebrew and English Text with New Essays and Commentary*. Jerusalem: Koren.
- Sarıkcıoğlu, Ekrem (1997). *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*. Samsun: Sidre Yayınları.
- Sherbok, Dan&Lavinia (2011). *Yahudiliğin Kısa Tarihi*. İstanbul: İz Yayınları.
- Smart, Ninian (1996). *Dimensions of the Sacred: An Anatomy of the World's Beliefs*. Berkeley, London: Harper Collins.
- Tabory, Joseph (2008). *The JPS Commentary on the Haggadah: Historical Introduction, Translation and Commentary*. Philadelphia: The Jewish Publication Society.
- Tora ve Aftara (2. Kitap: Şemot) (2007). Çev. Moşe Farsi vd., İstanbul: Gözlem Yayıncılık.
- Washofsky, Mark (2010). *Jewish Living: A Guide to Contemporary Reform Practice*. New York: URJ.
- Yaron, Yoseif- El-Gamil, Yosef- Qanao, Avraham (2003). *An Introduction to Karaite Judaism: History, Theology, Practice and Custom*. New York: An-al-Qirqisani Center.
- Zaslow, David (2017). *Reimagining Exodus: A Story of Freedom*. Brewster: Paraclete.